

Учителното евангелие на Константин Преславски
от катената към хомилията – жанрови особености
и трансформации
(Предварителни наблюдения)

ГЕОРГИ МИТОВ

ИНСТИТУТ ЗА БАЛКАНИСТИКА С ЦЕНТЪР ПО ТРАКОЛОГИЯ (СОФИЯ,
БЪЛГАРИЯ)/

КАТОЛИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ (ЛЪОВЕН, БЕЛГИЯ)

Съдържание и структура

- 51 неделните евангелски беседи;
- съставени и произнесени в периода 889-893 г.;
- “първият систематичен проповеднически сборник на славянски език” (Архиепископ Антоний Вадковский);
- компилативен характер:
НЕО АЗЪ ДЪНЬСЪ ПНРЪННКЪ ВАМЪ • АЩЕ Н НЕ СЪВЪРЪШОНЪ(!) • НН
СВОГА РАЗДАВАА • НЪ ОТЪ ИСТОУЪННКА ЕВНГЛЬСКААГО НЪМЪ • Н ОТЪ
ПНРА ЗЛАТООУСТАГО ВЪ ЗАЕМЪ ВЪЪМЪ • НАПАГАЮ ВЪ ОТЪ ЧАСТН •
(УЕ, слово 13, 68c7-68d8);
- наслови на отделните слова:
СТГО НОЯНІА ЗЛАТООУСТААГО • СЪКАЗАННІЕ СТААГО ЕВАНГЕЛНА: Ѡ
ИОНА: (СЛОВО 1.)
НЕНДОРА ПІЛОУСНСКААГО • СЪКАЗАННІЕ (СЛОВО 30.).

Гръцки съответствия на славянския текст на Учителното евангелие – хомилии или катени?

Учително евангелие, Слово XIV, 71c2 – 71d4	<i>Catena in Matthaeum</i> – Cramer, I, 64, 22-27.	Joanni Chrysostomi <i>In Matthaeum Homilia XXIX</i> – PG, 57, col. 357, 39-45.
<p>РЕЧЕ БО СИЦЕ • ТАКО ГРАДЪ ИГО СЪДЕ ГЛЕТЪ ЕВАНГЛИСТЪ • КАПЕРΝΑΟΥΜЪ • ΒΗΘΛΕΟΜЪ БО ΠΡΗΝΕΣΕ ИГО • Α ΝΑΖΑΡΕΘЪ ВЪСПИΤЪ • ΚΑΠΕΡΝΑΟΥΜЪ ЖЕ ΗΜΉΣΗ ΖΗΒΟΥΨΑ ΒΉΝ ΝΟΥ • ΠΟΔΟΒΑΤΤЪ ЖЕ ΣΨΜΟΤΡΗΤΗ • Η ΠΟΚΟΡΕΝΗΙΕ ΒΛΑΔΨΙΤΨ • Η ΝΕΒΕΛΗΨΑΝΗΙΕ • ТАКО ВЪ ΚΟΡΑΒΛΨ ΒΨΛΨΖΨ ΠΡΨΓΑΔΨΨΗ • ΜΟΓΨ Η ΠΨΨ ΠΡΕΧΑЖДАТΗ • Η ТАКО ΓΑΔΑΡΑΝΨΜΗ ΟΤΨΓΨΝΑΝΨ ΝΕ ΠΡΟΤΗΒΗ ΣΨ • ΝΨ ΟΤΨΗΔΕ ΝΕ ΔΑΛΕΨΕ ЖЕ •</p>	<p>Ἴδιαν δὲ αὐτοῦ πόλιν τὴν Καπερναοῦμ λέγει ἐνταῦθα ἢ γὰρ Βηθλεὲμ ἤνεγκεν αὐτὸν, ἢ δὲ Ναζαρέτ ἔθρεψεν. ἢ δὲ Καπερναοῦμ εἶχεν οἰκοῦντα διηνεκῶς. Χρὴ δὲ σκοπεῖν καὶ τὸ ἐπιεικὲς τοῦ δεσπότου καὶ ἄτυφον, ὅτι εἰς πλοῖον ἐμβὰς, διέβαινε, δυνάμενος καὶ πεζῇ διαβαίνειν καὶ ὅτι ὑπὸ τῶν ἐν Γαδάρσις ἐκβληθεῖς, οὐκ ἀντέτεινεν, ἀλλὰ ἀνεχώρησε μὲν, οὐ μακρὰν δέ.</p>	<p>Ἴδιαν αὐτοῦ πόλιν ἐνταῦθα τὴν Καπερναοῦμ λέγει. Ἡ μὲν γὰρ ἤνεγκεν αὐτὸν, ἢ Βηθλεέμ· ἢ δὲ ἔθρεψεν, ἢ Ναζαρέτ· ἢ δὲ εἶχεν οἰκοῦντα διηνεκῶς, ἢ Καπερναοῦμ. **** <u>Ὁ μέντοι παραλυτικὸς ἕτερος</u> <u>οὗτός ἐστι παρὰ τὸν ἐν τῷ</u> <u>Ἰωάννη κείμενον.</u> Ὁ μὲν γὰρ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ κατέκειτο, οὗτος δὲ ἐν τῇ Καπερναοῦμ· καὶ ὁ μὲν τριακονταοκτῶ εἶχεν ἔτη...</p>

Гръцки екзегетични катени – основни характеристики

- Катена (лат. catena – букв. „верига“) се разбира колекция от откъси от библейски екзегетични произведения, съставена от по-късни компилатори, които извличат отделни откъси от по-ранни, често изгубени тълкувателни съчинения.

- Възникват през VI в.: първите опити за нова форма на библейското тълкуване, която се гради върху екзегетичните съчинения на по-ранни Отци.

- В Средновековието тези съчинения са били познати по различни наименования: 1) ἐξηγητικά καὶ ἐκλογαί, 2) συναγωγή τῶν ἐξηγητικῶν ἐκλογῶν, 3) συναγωγή ἐξηγήσεων и др.

- Компилаторът (т.нар. катенист) съкращава и прави промени:

- премахване на думи, фрази или цели пасаж, които са били характерни на жанра на оригиналното произведение, но неестествени за катените;

- парафразиране, а дори и пренаписване на отделни части *срв.* предговорът към „Коментар към Битие“ на Прокопий от Газа, който събирал слова „от Отците и от други [автори]“ независимо дали в тях се намирали противоречия в тези тълкувания (PG 87: 21A– 24A).

Учителното евангелие на Константин Преславски: от катената към хомилията

- За основната част от беседите на Константин Преславски са използвани тълкуванията на св. Йоан Златоуст върху Евангелието от Йоана и Матей, а именно беседи: 1-27, 29, 31, 35, 38-40, 47-51, а беседите с тълкуванията върху Евангелието от Лука са взети от св. Кирил Александрийски, т.е. беседи: 28, 30, 32-34, 36, 37, 41, 43-46.
- Структура на словата:
 - 1) встъпление,
 - 2) изяснение на литургийното евангелско четиво (*компилативно-преводна част*)
 - 3) заключение.

Встъпителна част

1. Обръщения

- призив към слушащите да внимават, защото предстои да бъде разяснено евангелското четиво:

Възлюбленни• таноу црю съкрывати добро естъ• а дѣла бжнѣа проповѣдати• благовѣрно рѣ етеръ прѣмоудрын• благовѣрнѣа же сего призывага на поспѣшеннѣа• азъ малын • на послоушаннѣа съзываю холюбьца• (слово б., 31d12-32a5);

Братъе• испытно нщемъ въ дньшннн днь• како н кымъ образъмъ нщнтаеть евнглнстъ оученнѣа христова• н разоумѣннѣа рѣкомынхъ слоу• не соутъ бо въ простоу речена• нъ н зѣло на пользю нашу• (слово 11., 60b9-60c3);

Холюбьци• гъ нашъ н въ іу хъ рече• (слово 12., 66c6-8).

2. Библейски цитати и паралели за връзка с основната тематика на словото и за общо нравствено наставление

- Слово 5 - притчата за самарянката (Йо 4:5-42); цялата образност е изградено около метафората за (духовната) жажда и за водоизточника, който дава „живата вода“ (Йо 4:11):

Братие• хъ н въ нашъ глетъ• нщѣте кннгъ• тако въ нхъ имате жизнь вѣчную• н мы же нтынѣ нзншѣмъ прнлѣжно глоубннѣ• н пространство евангелнѣ сего• н тако земля жаждущнѣ• прнмѣмъ дѣжда евангельскаго въ срдьцнхъ нашнхъ• (слово 5., 20b1-21)

- Библейски цитати

глаголетъ во прѣмоудрѣн соломонъ• *снѣ аще прѣмоудро боудеть срѣце твое*• *възвеселнши мое срдьце*• (Солом 23:15) тѣмъже молю вы• послоушанте глаголемынхъ• н прѣмоудри боудете• (слово 46)

3. Молитви и части от песнопения

Молитва към Бог да даде разум на слушащите да разберат Словото Божие

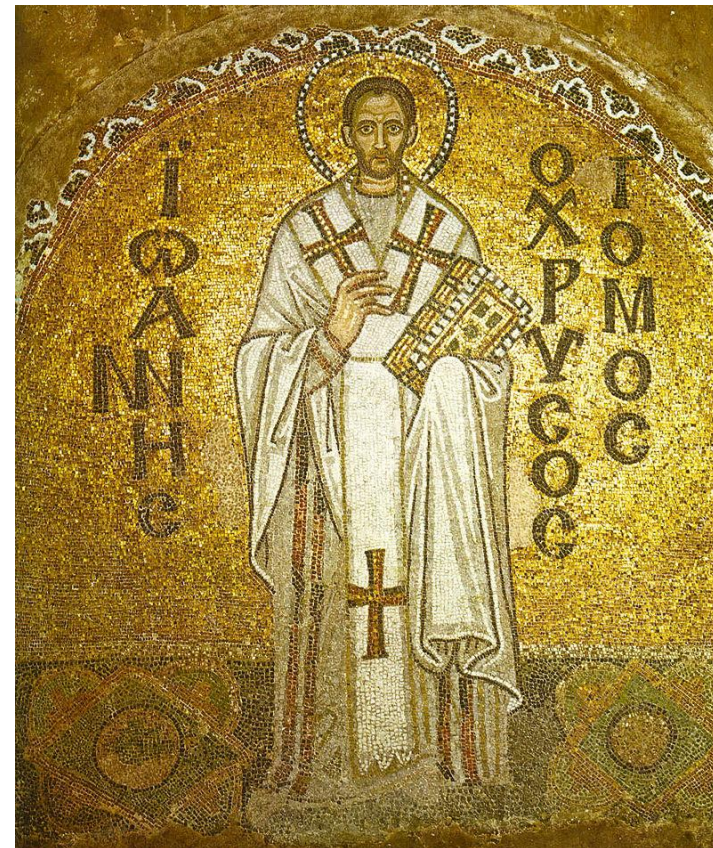
ТРОНЦА ПРЪСВАТЪ ПОМАГАТИ НАУЧНАТИ АЗЪ ТРЕТНИ
ЕВАНГЕЛНІЕ СЛОВО НСПЫТАТИ ПОСЛОУШАТИ ЖЕ ОУМЪ
РАЗОУМЪНЪ ПОДАТИ И СЪВЪЕСТЪ ПРИЛЕЖАНЪНЪ РАЗОУМЪТИ
И ТВОРИТИ ГЛАГОЛАТИ ЕВАНГЕЛНІЕ СЪ СЪКАЗАТИ ЖЕ ОТЬЦЪ
СЪ АЗЪ ЖЕ СЛОВО ДАТИ ПРОСТРАНЪ И РАЗОУМЪНЪ ХЫТРОЪ
ЖЕ И МЪДРОЪ ВЪ НАСЛАЖДЕНІЕ ПОСЛОУШАТЕЛЪ ТВОРИТИ
ЗАПОВѢДЪ ТВОИ ІАКО СВѢТНЛЪННІКЪ НОГА МОИ ЗАКОНЪ
ТВОИ И СВѢТЪ СТЫЗА МОИ ВЪНРАДИТИ ЖЕ ПРИЛЕЖНО И
РАЗОУМЪНИМЪ. (СЛОВО 3, 10b6-10d1)

Песнопения за Неделя Вая/ Цветница

СЪ ВАННМЪ НЕЗЛОВНВЪНА ДЪТИ СЪРЪТОША ІЕГО ВЪПН
ІЖЩА• ОСАНА СНОРЪУЪ• СПСИ ЖЕ БАГОСЛОВАІЕНЪ ГРАДЪИ
ВЪ НМА ГНІЕ• ОСАНА ВЪ ВЪШННХЪ• ТЪМЪЖЕ И МЪИ
БРАТИІЕ ВЪЗЪПНІЕМЪ• СПСИ НЪИ ХВАЛЖ ТИ ПРИНОСАЩЕ•
(СЛОВО 51, 231d18-232a11);

Златоустовото присъствие в словата на Константин Преславски

- БРАТНІЕ• БЛАГО ВРЕМѦ ИСТЬ КЪ ВАМЪ ВЪЗЪГЛАСИТИ•
ПРОРОУЬСКОЕ СЛОВО• И РЕЦИ И УОУДЕСЪНА ДѢЛА ТВОІА• И
ДОУША МОІА СЪВѢСТЬ ІА ЗѢЛО• НВО АЗЪ ДЪНЬСЪ ПИРЪИ
НКЪ ВАМЪ• АЩЕ И НЕ СЪВЪРЪШОНЪ(!)• НИ СВОІА
РАЗДАВАІА• НЪ ОТЪ ИСТОУЪНИКА ЕВНГЛЬСКААГО ИЗЪМЪ•
И ОТЪ ПИРА ЗЛАТОУСТАГО ВЪ ЗАЕМЪ ВЪЗЪМЪ• НАПАІАЮ
ВЪ ОТЪ ЧАСТИ• (13, 68c7-68d8).

Св. Йоан Златоуст, мозайка от „Св. София“

4. Следване на примери от класическата византийска хомилетика

ἤδη τῆς πνευματικῆς πανηγύρεως προλάμπει τὰ χαρίσματα·
ἤδη τῆς πανευφήμου ἑορτῆς προτρέχει τὰ σήμαντρα·
ἤδη τοῦ ἀϋλου νυμφίου προτρέχουσι τὰ μηνύματα·
ἤδη τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως ἀρῶραβῶνα δεξάμενος Λάζαρος
τῷ Κυρίῳ ἀνάκειται·
ἤδη τῆς δωρεᾶς τὸ μύρον τοὺς τῷ βαπτίσματι προστρέχοντας
εὐωδιάζει·
ἤδη τοῦ βασιλέως οἱ πιστοὶ φύλακες τὴν μεγάλην πόλιν ταύτην
κατέλαβον·
ἤδη ὁ πιστὸς λαὸς εἰς ἀπάντησιν τῷ Κυρίῳ προσδραμῶν βοᾷ
λέγων· *Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις*, καθὼς ἀρτίως ἠκούσατε·
Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, βασιλεὺς τοῦ
Ἰσραήλ·

(Johanni Chrysostomi *Homilia in ramos palmares*)

СѢ НЪИНѢ гьскааго прыздѣннка прѣдѣснѣають свѣтлость·
сѢ НЪИНѢ влѣтычьнѣаго трѣжьства· прѣдѣходнѣть· проповѣданнѣ·
сѢ НЪИНѢ ховааго вѣскрьсеннѣа прѣдѣварѣають· слава·
сего радн прндѣте вѣздраджнѣть сѧ гвн· вѣсклнкнѣмѣть бж
спсж нашемж· варнѣть лнцѣ ѣго нсповѣданнѣмѣ· н вѣ псалмѣхъ
вѣсклнкнѣмѣть ѣмж
ѦКО нзволнѣть спсѣти родѣ члвчѣскыи·
ѦКО градеѣть съмьртн разорнѣть
ѦКО градеѣть нспразннѣть адовьнѣа храмѣ· [...]
сѣ ваннѣмѣ незлобнѣнѣа дѣтн сърѣтоша ѣго вѣпнѣща· **ОСАНА** сн
рѣчь· спсн же **БЛГОСЛОВЛЕНѢ** **ГРАДѢ** **Н** **ВѢ** **НМА** **ГНІѢ**· **ОСАНА** **ВѢ**
ВЪШНИХѢ·

(Константин Преславски. *Учително евангелие*. Слово 51 за
Неделя Вая)

Заклучителна част

- нравствени наставления:

слышавъше же братиѣ толнка чюуда • хреста бога нашего • сътворъша • пристоупни мѣ къ нему • ослабленн бѣвъше грѣхъми • просни мѣ съдравни • да и къ намъ речеть отъпоущаютъ сѣ ти грѣси вамъ • и възьми одръ свои • и нди въ домъ свои (слово 12).

- догматични разяснения:

трапеза бо есть видимо. нѣ жертва дѣховна разумно. аще и хлѣбъ есть видимо. нѣ тѣло сѣна и агньца бѣжита. въземлющаго грѣхы вѣего мѣра. и егда оузъриши роукоу простираемоу. ли еѣпа ли попа. не мѣни тако тѣ сѣщають предълежащю. нѣ самого хѣ подавъшаго. и рекъша оученикомъ. и аѣломъ своимъ своимъ (!). *примѣте и гадите и пите. се есть тѣло и крѣвь моя. ломимое и проливаемаго за вы. на отъпоущенью грѣховъ* (слово 51).

Анафората в старобългарския текст на Литургията

Euchologion Barberini 336 (VIII в.)

[Ὁ Χριστὸς] λαβὼν ἄρτον ἐν ταῖς ἀγίαις αὐτοῦ καὶ ἀχράντοις καὶ ἀμωμήτοις χέρσιν, εὐχαριστήσας καὶ εὐλόγησας, ἔκλασεν καὶ ἔδωκεν τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, εἰπὼν: *Λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμα μου*, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν. Ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων: *Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστιν τὸ αἷμα μου...*¹

Учително евангелие на Константин

Преславски

и кѣгда оузѣриши роукоу простираемоу. ли еѣпа ли попа. не мьни ꙗко тѣ свѣщаѣтъ предълежащею. нѣ самого хѣ подавѣшааго. и рекѣша оученикомѣ. и апломѣ своимѣ своимѣ (!). *ПРИИМЪТЕ И ЯДИТЕ И ПИИТЕ. СЕ ЈЕСТЬ ТѢЛО И КРЪВЬ МОЯ. ЛОМИМОЕ И ПРОЛИВАЕМАЯ ЗА ВЪСІ. НА ОТЪПОУЩЕНЬЕ ГРѢХОВЪ.*

Църковно сказание

олтарь ꙗсть же положиша Хѣ на немъже лежитъ врѣхоу. *ИСТИНЬНЫИ НЕБЕСЬСЬКЬИИ ХЛѢБЪ* • таинныхъ и бескрвныхъ жьртвѣ живожьртвѣствоуѣа са • ꙗко члѣбъ • и плѣтъ ꙗго и крѣвь • въ брашьно жизни вѣчнѣ и вѣрнымѣ • ꙗсть же престолъ вѣии • ... на неи же трапезѣ • и въ таиноую вечерю • по срѣдѣ своихъ аплѣ сѣдѣ • и приимѣ хлѣбѣ и вино • рече *ИМЪ ПРИИМЪТЕ И ПИИТЕ ОТЪ НЕГО • СЕ ЈЕСТЬ ТѢЛО МОЕ И КРЪВЬ МОЯ.*¹

Международна научна конференция „Пътят на Кирил и Методий – пространствени и културно- исторически измерения“ 27-29 октомври 2021

Докладът е подготвен в рамките на изследователски проект № КП-06-Н50/2, финансиран от Фонд „Научни изследвания“.